

Behausungen mit 6 bzw. 7 Säulen (Bild 2, 3) war anspruchsvoll an den Holzverbrauch. Das Holz war auch nötig für die Leichenbrandstätten und für die Zuisicherung der notwendigen Erzeugung; es ist klar, dass die Quaden zur weiteren Entwaldung der umliegenden Gebietes beitrugen. Aber die archäologischen Quellen zeugen nicht davon, dass die germanische Wirtschaft in diesem Teil Südmährens zu dramatisch in die Natur eingriff. Die Landschaft in der Umgebung von Mušov erlitt schwer seit der Hälfte des 2. Jahrhunderts bis zum Jahre 180 im Zusammenhang mit dem Ausbau des römischen militärischen Punktes auf der Mušover Burgstätte und des der ausgedehnten Feldlager in der nähen Umgebung. Die römischen Soldaten hatten grössere Ansprüche hinsichtlich der Natur und auch grössere technische Möglichkeiten darin einzugreifen.

Nástin vývoje životního prostředí na Břeclavsku od 6. do 15. století

Počátky slovanského osídlení Břeclavska

Příchod slovanského obyvatelstva na jižní Moravu znamenal důležitý historický předěl, na jehož tradici navazujeme dodnes. Je proto pocho-pitelné, že tomuto úseku se věnuje velká pozornost. Zvláště archeologic-ké výzkumy poskytly již dosti rozsáhlý a ucelený materiál pro poznání tohoto nejstaršího slovanského osídlení. Chceme-li se pokusit o jeho vy-líčení, nemůžeme samozřejmě vyjít jen z výsledků výzkumů na breclav-ském okrese (Dostál 1985; Jelínková 1980, 1985), ale musíme přihlédnout k tomu, co zjistili archeologové u Mikulčic a Mutěnic na sousedním okrese hodonínském (Klanica 1986), ale i k výzkumu v Březně u Loun a jin-de v Čechách (Pleinerová 1975; Zeman 1976; Gojda—Kuna 1985). Druhá produktivní cesta k poznání charakteru osídlení i ekonomiky nejstar-šího slovanského obyvatelstva u nás vede přes hypotézy tvořené na zá-kladě modelů (Neustupný 1983, 1986; Beranová 1986; Neustupný—Dvo-řák 1986) a přes experimenty (Pleinerová 1986; Pleinerová—Neustupný 1987). Musíme si být vědomi, že předložená zjištění odrážejí současný stav našeho vědění, který bude dalšími výzkumy jistě nejen doplněn, ale patrně i měněn.

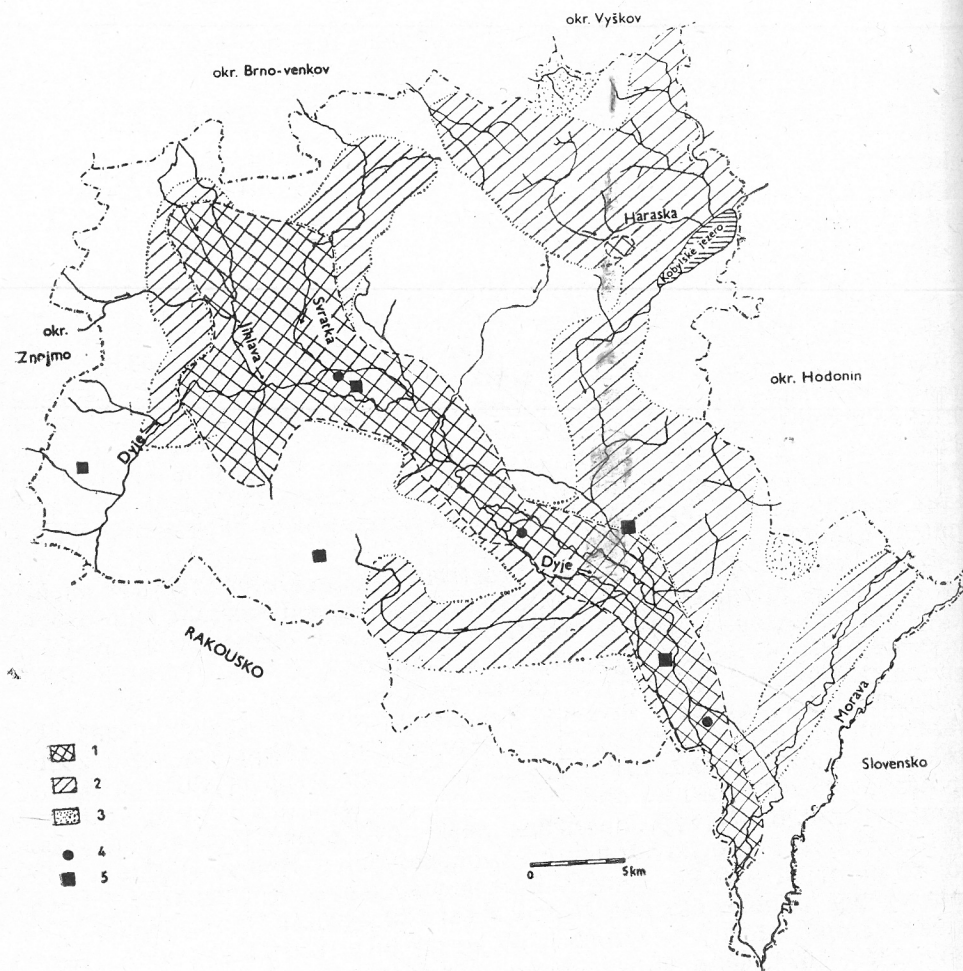
Z hlediska vztahu k životnímu prostředí jsou nejdůležitější dva aspek-ty. Jednak je to způsob obživy a jednak hustota osídlení. Oba tyto aspek-ty spolu souvisejí, i když základní je zde způsob obživy, který nedovo-luje, aby hustota osídlení překročila určitou mez. Z obou těchto aspektů budeme zkoumat i nejstarší slovanské osídlení na okrese Břeclav.

Dosavadní výzkumy v Břeclavi-Pohansku, ale i na dalších časně slo-vanských sídlištích dosvědčují, že ekonomickou základnou bylo země-dělství a chov dobytka. Předpokládá se, že průměrná čtyřčlenná rodina spotřebovala 600—800 kg obilí ročně. Při výnosu 6 q z 1 ha by potřebné množství mohlo být vyprodukováno na 2—2,7 ha obdělávané půdy (Do-stál 1985, 82). Podle jiných názorů vycházejících z výnosu 10q/ha a z to-ho, že polovina potřeby energie byla kryta živočišnými produkty, sestá-vala výživa jednoho člověka za rok z asi 100 kg obilí, 90 kg masa, 300 l mléka včetně mléčných výrobků, oleje, medu a dalších potravin (Bera-nová 1986, 162). Obilí potřebné pro výživu jedné rodiny mohlo být tedy vyprodukováno na ploše menší než hektar.

Vesnice té doby byly poměrně malé. Dosavadní výzkumy nasvědčují, že počet obydlí na jednom sídlišti nepřekračoval číslo 10. Všechny stav-by bývaly postaveny ze dřeva a částečně omazávány hlínou. Časté bylo použití techniky roubení. V rohu obydlí bývalo otopné zařízení zbudov-ané za použití kamene.

Vnitřní organizace časně slovanského sídliště není jednoznačně interpretovatelná. Většinou se počítá s pokrevními svazky obyvatel i společným vlastnictvím půdy. Jednotlivé rodiny však žily odděleně ve společných příbytcích. Na sídlišti té doby žilo současně nejvýše 50 lidí (Pleinerová 1975, 95). Jindy se uvádí 20–40 lidí (Beranová 1986, 157).

Vynesení dosud známých časně slovanských sídlišť na mapu okresu Břeclav nám samozřejmě nedá představu o počtu sídlišť, ale je zase natolik přesvědčivé, že prokáže dosti husté osídlení břehů Dyje a Jihlavy (obr. 1). Vyjdeme-li ze zjištění, že osídleny byly jen břehy velkých řek, v případě okresu Břeclav především Dyje od Mušova po ústí Kyjov-

Obr. 1. Osídlování okresu Břeclav Slovanů. V 6.–8. stol. osídleny břehy větších řek. V 9. stol. se rozsah osídlení zvětšil a v 11.–12. stol. zůstal v podstatě zachován s tím, že došlo k osídlení některých menších oblastí. Vše je na základě dnešní znalosti archeologických nálezů. Průběh vodotečí je rekonstruován. Legenda: 1 – osídlení v 6. až 8. stol., 2 – osídlení v 9. stol. a 11.–12. stol., 3 – nově osídlené území v 11.–12. století, 4 – hradiska 9. stol., 5 – opevnění 11.–12. stol.

ky, což je s meandry asi 50 km, a z předpokládané vzdálenosti jednotlivých sídlišť 2,5–3 km, pak dojdeme k číslu 16–20 sídlišť na každém břehu. V místech, kde Dyje vytvářela ramena, bylo asi sídlišť více. Počítáme-li na jedno sídliště 20–50 lidí, dojdeme k počtu obyvatel 640 až 2000. K tomu musíme ještě připočíst osídlení břehů Jihlavy v délce 15 km, kde mohlo být 10 sídlišť s 200–500 obyvateli. Při ploše dnešního okresu 1190 km² by to znamenalo hustotu 0,7 až 2,1 obyvatel na km². Jestliže však počítáme jen s plochou skutečně osídlených areálů podél 65 km řek a počítáme-li s 2 km na každém břehu, dostaneme plochu 260 km², kde by byla hustota 3,2 až 9,6 obyvatel/km². Jak vidno, minimální a maximální hodnoty se od sebe dosti podstatně liší, ale nám nezbyvá než se smířit s problematikou těchto výpočtů, které přesto dávají možnost relativního srovnání s hustotou v dalších obdobích. Přes veškerou problematičnost nemůžeme však na pokusy o stanovení přibližné hustoty obyvatelstva rezignovat. Jde však o to, aby to nebyly jen nekontrolovatelné odhady, ale aby byla jasně stanovena východiska. Jen taková čísla mohou být podkladem diskuse a postupného upřesňování, i když stále půjde jen o odhady v rámci určitého, často dosti širokého rozmezí. Pro kontrolu je možno uvést, že podle odhadů lidnatosti závislé na způsobu hospodářství se při primitivním rolnictví, řemesle a obchodu mohlo uživit 1,8–5,5 obyvatel/km² a při kočovném zemědělství 3,6–5,5 obyvatel/km² (Pavlík 1964, 17). Při porovnání s odhadem počtu časně slovanského obyvatelstva na území dnešního Břeclavska se tedy jeví jako reálná hodnota asi v třetině mezi krajními mezemi odhadu, tj. asi 1400 obyvatel a hustota 5,4 obyvatel/km² (obr. 4). Tento odhad signalizuje i existenci sídlišť s počtem obyvatel kolem 30 osob, což představuje asi 7–8 rodin.

Známe-li alespoň do jisté míry ekonomiku časně slovanského obyvatelstva, hustotu jejich sídel a přírodní prostředí, pak lze vysvětlit i celou řadu jevů. Pasteračský chov skotu, který u časně slovanského obyvatelstva byl velmi rozšířen, vyžaduje mnohem méně lidské práce a je především efektivnější z hlediska masa i mléka než chov prasat, ale je podmíněn dostatkem kvalitních pastvin, které byly k dispozici jen v nepříliš hustě osídlené krajině. Pastvin však nebylo k dispozici tolik, aby zcela vytlačily chov prasat, která se spokojila i pastvou na méně vhodných místech. Chov více druhů dobytka i pěstování více druhů obilovin i luštěnin měly svůj význam především v dobách extrémních, kdy nedostatky způsobené vymíráním dobytka nebo neúrodou bylo možno kompenzovat jiným zdrojem výživy. Přestože lesy v okolí musely být v té době plně zvěře, byl její lov oproti chovu dobytka natolik náročný na vydanou energii a jeho výsledek natolik nejistý, že se s ním ve větším měřítku nepočítalo.

Když jsme se seznámili s životem prvních Slovanů a pokusili se o odhad hustoty osídlení, můžeme se zabývat i působením člověka na přírodu v tomto období. Příroda byla tehdy intenzivněji využívána jen v pásu kolem řek. Zde byla sídliště a k nim přilehlá pole a pastviny. Vytvářela se zde kulturní step. Počítá-li se s tím, že hospodářské zázemí jednoho sídliště představovalo prostor o průměru 1,5 km, tj. 180 ha (Pleinerová 1975, 20), pak by kulturní step nezasahovala ani celý kilometr od břehu řeky. Neznamena to však, že by lidé nepronikali dále. V lesích si brali dřevo na topení i stavbu domů, pásli zde dobytek, sbírali lesní plody, odebírali včelí med a lovíli. Z tohoto hlediska se jako vhodný

pojmem jeví sídelní areál, který zahrnuje prostor aktivity jedné obcí (Neustupný 1986). Podle toho by navazovaly sídelní areály na sebe a zasahovaly podél toku do vzdálenosti 1,2–1,5 km a ve směru od vodoteče i dále. Zásahy do přírody byly sice hluboké, ale úměrné lidnatosti, vzdálenosti sídliště a způsobu hospodaření. Ani pastva vepřů nemohla být toho charakteru, že by přírodu devastovala.

OSÍDLENÍ V DOBĚ VELKOMORAVSKÉ

Velký hospodářský, sídelně-geografický i kulturní rozmach Moravy v druhé polovině 9. stol. je výsledkem předchozího vývoje. Již v 8. stol. signalizují archeologické nálezy na dnešním okrese Břeclav dosti podstatné změny. Sídelní areály podél velkých řek byly na tehdejší úrovni již plně zalidněny a přírůstek obyvatelstva musel být kompenzován zabíráním dalších území podél menších vodotečí. Nutnost uživit větší počet lidí nebyla řešena jen osídlováním nových a nových poloh, ale především v 8. a na počátku 9. stol. došlo i ke kvalitativní změně v zemědělství. Pole odpočívala jen kratší dobu a především bylo používáno dokonalejší nářadí (Beranová 1980, 21).

Přírodní prostředí díky speciálně zaměřeným botanickým výzkumům je celkem dobře známo a charakterizováno (Opravil 1983). Problémy jsou s rekonstrukcí hydrologické situace před povodněmi z 12.–13. stol. Nález studny na Pohansku u Břeclavi nasvědčuje tomu, že hladina spodní vody byla přibližně v téže úrovni jako dnes (Vignatiová 1982). Základem hospodářství v 9. stol. zůstávalo i nadále zemědělství a chov dobytka. Pěstovala se především pšenice, ale na některých lokalitách byl značně zastoupen i ječmen, žito, oves a proso. Doloženo je i vinařství a sadařství (Beranová 1980, 196; Vignatiová 1973). Ke změnám došlo i v chovu dobytka. V hustě osídlených velkomoravských centrech se jasně projevuje důraz na konzumaci vepřového masa získávaného z polodivoce chovaných vepřů porážených ve věku 0,5–1,75 let. Starší prasata ve věku 2–3 let byla chována na sádlo (Kratochvíl 1981). Důraz na chov prasat můžeme vysvětlit především v souvislosti s podstatným zahuštěním osídlení v centrech a okolí, kde intenzivnější obdělávání polí již nenechávalo tolik místa kvalitním pastvinám, na nichž se pásli hovězí dobytek, ale zůstávalo dosti místa pro pastvu vepřů, kteří nejsou na kvalitě pastvin tak nároční.

Různému způsobu výroby a vertikálně značně pročleněné struktúře společnosti odpovídá i složitý obraz, který poskytují sídliště té doby. Jistě nejběžnější byly vesnice zemědělských obcí. Dalším typem, který byl rozpoznán na jižním předhradí Pohanska u Břeclavi, bylo sídliště vojenské hotovosti, nebo části družiny, závislé na zásobování z vnějšku (Vignatiová 1987) a služební osady zajišťující potřeby společenské špičky (Dostál 1988). Na břeclovském okrese nacházíme tři mohutná opevněná hradiště z této doby, která leží právě v místech větší koncentrace časné slovanské osídlení (Měřínský 1980). Nejlépe z nich je prozkoumáno hradisko Břeclav-Pohansko vzniklé na přelomu 8. a 9. stol. (Dostál 1977–1978). Jeho výstavba byla na svou dobu velkolepým počinem vyžadujícím soustředění značného množství pracovních sil i dobrou organizaci. Jen tak mohla vzniknout hrabě obklopující 28 ha. Díky systematickému výzkumu a zveřejňování výsledků máme dnes již alespoň v hru-

bých rysech představu o charakteru osídlení hradiska i jeho okolí. Nejzajímavějším sídlištním komplexem zůstává dvorec prozkoumaný v severozápadní části hradiska, který vznikl v první polovině 9. stol. jako palisádou opevněný pravoúhlý areál s obytnými i hospodářskými budovami a pohanským kultišťem. Kolem poloviny 9. stol. byl dvorec přebudován. Na místě pohanského kultišťe vznikl křesťanský kostelík, který byl jedinou zděnou stavbou na dvorci. Část dvorce byla vydělena a sloužila jako velmožské sídlo (Dostál 1975). Dalším slovanským hradiskem, o němž jsme díky archeologickým výzkumům alespoň částečně informováni, je „Petrova louka“ u Strachotína (Poulík 1948–1950; Měřínský 1985). Zatím nejméně toho víme o hradisku „Pohansko“ u Nejdku, kde se dochovaly mohutné valy (Novotný 1963; Havlíček–Procházka 1991).

Z uvedeného přehledu vyplývá velká rozmanitost sídlištních forem na území dnešního břeclovského okresu v 9. stol. Na okrese je známo kolem šedesáti lokalit dokládajících poměrně husté slovanské osídlení. Podle našich současných znalostí neosídleno zůstávalo okolí dnešních Hustopeč a území západně od Mikulova. Hustota sídliště v dříve osídleném území byla asi stejná a žilo zde ve venkovských sídlišťích 2500 lidí. Nově byly osídleny břehy asi 120 km řek a potoků (obr. 1). Pokud podél menších vodotečí budeme počítat s jedním sídlišťem na 4 km, což má své analogie v zázemí Mikulčic (Klanica 1987), dojdeme k počtu asi 30 nových sídliště s 900–1200 obyvateli. Připočteme-li k tomu koncentraci obyvatelstva kolem Pohanska u Břeclavi v počtu 1000 osob a několik set lidí na koncentraci u „Petrovy louky“ u Strachotína, dojdeme k číslu 4600–5000 lidí, kteří mohli žít v druhé polovině 9. stol. současně na území 1190 km² dnešního okresu Břeclav, což představuje hustotu 3,9 až 4,2 osob na km². Tento odhad se zdá být únosný. Osídlena byla jen necelá polovina plochy dnešního okresu, a tak na osídleném území by se hustota pohybovala mezi 9,2–10,0 obyvatel na km² (obr. 4), což by zhruba odpovídalo odhadům hustoty obyvatelstva živícího se zemědělstvím evropského typu v nepřiznivém klimatu (Pavlík 1964, 17), nebo reálnému odhadu hustoty trvale osídlených území v 9. stol. na Slovensku, kde se počítá s 10–12 obyvateli na km² (Šalkovský 1988, 405).

Oproti předchozímu období byly zásahy do přírody mnohem intenzivnější. Osídlené území se zdvojnásobilo a všude byl les na ústupu. Nároky tehdejší společnosti na dřevo byly značné. Vždyť jen na vaření a pečení, při spotřebě 18 m³ dřeva na rodinu (Pleinerová 1986, 172), bylo zapotřebí 21 600 m³ dřeva ročně. Mnoho dřeva spotřebovalo i stavitelství, ale přesto musely být tehdejší lesy ještě hodně zachovalé, když v nich žila zvířata jako los, zubr, jelen nebo medvěd (Kratochvíl 1969). Zintenzivnilo se i obdělávání polí a chov dobytka. Zásahy do přírody nebyly však rovnoměrné. Nejintenzivnější byly v okolí center, kde do vzdálenosti několika km byl vytlačen přirozený porost a půda zde byla asi intenzivněji využívána. Relativní nedostatek půdy se pak projevil ve zkracování doby, v níž ležela pole ladem i v upřednostňování pšenice oproti prosu, jehož pěstování bylo pracnější (Beranová 1980, 196). Projevem nedostatku kvalitních pastvin je také zvýraznění chovu vepřů oproti skotu. K působení na životní prostředí měl člověk v době velkomoravské k dispozici již dokonalejší nástroje a především bylo lidí více. Tím také úměrně stoupla intenzita tohoto působení. V dosavadních archeologických nálezech však nevidíme doklady ekologických problémů většího rozsahu. V místech koncentrace obyvatelstva mohly být určité

problémy se získáním pitné vody. Snad právě proto většina studní byla objevena právě v těchto místech (Vendtová 1966; Tribula 1966; Vignatiová 1982).

MLADOHRADIŠTNÍ OSÍDLENÍ

Archeologické výzkumy dnes ukazují, že zánik Velkomoravské říše znamenal zhrubnutí kultury a zánik mnoha sídlišť, neznamenal však úplně vylidnění jižní Moravy. Každopádně však 10. stol. znamená podstatné oslabení populace sídlící na jižní Moravě a spíše se zdá, že obyvatelstvo se stahovalo na střední Moravu a do Hornomoravského úvalu (Měřinský 1986). Podmínky pro nový rozmach osídlení vytvořilo až dobytí Moravy knížetem Oldřichem, které se datuje do průběhu roku 1019 (Krzemieňská 1986, 77). Zdá se, že od 11. stol. byla sídlištní struktura budována znovu, i když v podstatě navázala na osídlení velkomoravské. Proto také nedaleko velkomoravských hradišť se objevují mladohradištní opevněná centra Břeclav, Podivín a Strachotín. Nově bylo zbudováno opevnění na mikulovském hradním kopci, patrně po přesunutí hranice více k jihu v důsledku vítězné bitvy u Mailberka r. 1082 (Měřinský 1981, 160).

Základy hospodářství — zemědělství a chov — dobytka byly v tomto období v podstatě na stejné úrovni jako v období předchozím. Z řemeslné výroby je běžně na venkovských sídlištních doloženo zpracování železa poměrně četnými nálezy strusky (Novotný 1971, 151; Unger 1981, 62; Unger a kol. 1980, 34). Archeologické nálezy však dokládají soustředění řemeslné výroby do okolí mladohradištních center, jako byl například hrad Strachotín (Měřinský 1983; Himmelová—Měřinský 1987).

Důležitou funkci vojenskou a správní měla opevněná sídla — hrady nebo hradiska. Nejdůležitější z nich byl breclavský hrad nazvaný podle svého zakladatele knížete Břetislava, který jej nechal postavit ve druhé čtvrtině 11. stol. Archeologické nálezy umožňují tento hrad lokalizovat do míst breclavského zámku na břeh Dyje u důležitého mostu vedoucího do Rakous (Kordiovský 1987). Lépe jsme díky soustavnějším archeologickým výzkumům informováni o podobě hradu Strachotína, který bývá lokalizován na hradisko „Vysoká zahrada“ u Dolních Věstonic (Poulik 1948—1950; Měřinský 1985, 206—207). Vzdor soustředěné pozornosti zatím toho nejméně víme o podivínském hradě několikrát uváděném písemnými prameny druhé poloviny 11. a počátku 12. stol. (Hortvík 1986). Nejistý je charakter mladohradištního sídliště na mikulovském zámeckém kopci (Novotný 1977). V roce 1991 bylo archeologicky ověřeno mladohradištní opevnění u Drnholce (obr. 1).

Na dnešním breclavském okrese byly nejvíce osídleny břehy velkých řek a poměrně značná hustota sídel je pozorována na Kloboucku. Osídleno bylo tedy přibližně stejné území jako v době říše velkomoravské (obr. 1). Postupy, při nichž se vycházelo z hustoty obyvatelstva odvozené z jiných oblastí nebo z počtu obyvatel na jedno sídliště, se dospělo k číslu až 17 000 lidí žijících v té době současně na breclavském okrese (Unger 1987, 93—94), což je výsledek maximalistický. Zdá se, že nejpravděpodobnější byla sídlištní hustota odpovídající období velkomoravské říše (obr. 4).

Dosavadní výsledky výzkumu nám nedovolují charakterizovat zásahy do životního prostředí jinak než v předchozím období. Na dnešním

breclavském okrese nemáme zatím ani prokazatelnějších dokladů pro vnitřní kolonizaci, protože osídlena byla zhruba tatáž území jako před regrese 10. stol. Snad jen nálezy v Křepicích a Horních Bojanovicích nasvědčují postupné kolonizaci Hustopečska.

OSÍDLENÍ VE 13. A 14. STOLETÍ

K rozhodujícím změnám nejen v zemědělství a řemesle, ale i v organizaci celé společnosti došlo ve 13. stol. Souvisí s nimi i podstatné proměny ve struktuře osídlení jako celku, tak i jednotlivých sídlišť. Základní vztah mezi feudálem a poddaným začal být určován emfyteutickým právem, které poddanému zaručovalo držbu půdy i dědičné nároky v mužské linii. Na druhé straně byly povinnosti poddaného určeny pevně stanovenou výší především peněžních, ale i naturálních dávek. Důsledkem těchto změn bylo podstatné oživení zájmu zemědělce o výnosy hospodářství. Změnil se vzhled domů, k nimž se připojovaly potřebné hospodářské budovy, a změnil se i charakter sídlišť. Nutnou podmínkou peněžní renty byly trhy a dostatek oběživa — mince.

Pro poznání života ve 13.—14. stol. máme již dva druhy pramenů. Jednak jsou to prameny písemné a jednak archeologické. Podstatnou změnu prodělaly zemědělské nástroje. Z obilovin byla pěstována na jižní Moravě nejen pšenice, ale i ječmen a proso, z luštěnin to byl hrách (Opravil 1981). Zdá se však, že i zde bylo důležitou plodinou žito, které v nálezů z druhé poloviny 13. stol. na zaniklé vsi Koválov u Žabčic bylo mezi obilkami nejčastější (Kühn—Vrublová 1983). Doloženo je pěstování konopí na počátku 15. stol. (Bretholz 1930, 59). Od 13. stol. máme mnoho dokladů pro existenci vinogradů. Od 13. stol. byly na jižní Moravě budovány rybníky. Jeden z nejstarších byl na hospodářsky pokrokově vedeném majetku velehradského cisterciáckého kláštera v Přítlukách a Velkých Němčicích (Hurt 1934, 57).

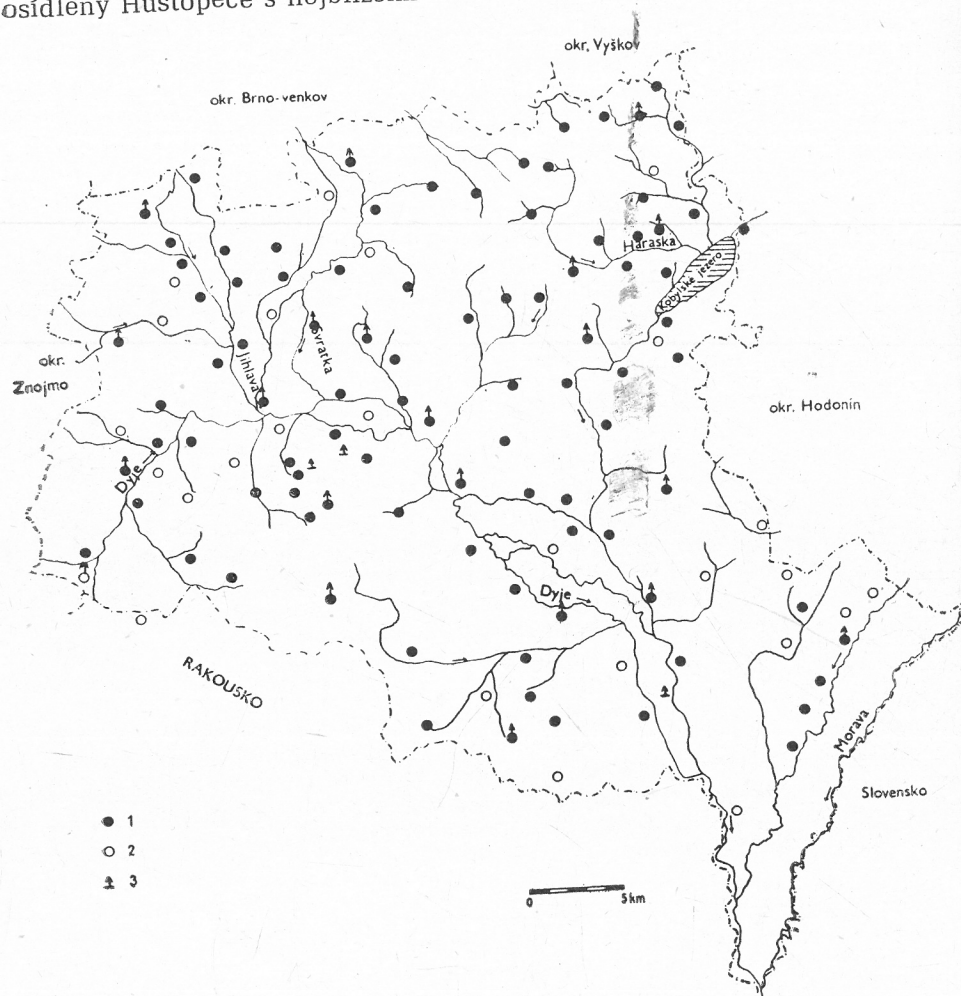
Nejčastějším typem sídliště tohoto období byly vesnice skládající se z poddanských usedlostí, někdy i feudálního sídla, dvora, kostela a fary. Rozborem lichtenštejnského urbáře z r. 1414 i dalších pramenů bylo zjištěno, že vesnice se skládaly ze čtrnácti až sedmdesáti usedlostí. Nejčastější počet usedlostí byl mezi dvaceti a padesáti. Vesnická zástavba na jižní Moravě byla sevřená a pravidelná, protože jen tak měly význam brány, které se zavíraly (Bretholz 1930).

O tom, jak ve 13.—14. stol. vypadala na jižní Moravě města, máme ještě mlhavější představu než o vesnicích. Archeologické výzkumy z jiných oblastí však jasně ukazují, že města zdaleka nevypadala tak jako v renesanci či baroku se zděnými domy, zdobenými štíty a podloubími. Většina domů v městech a městečích na breclavském okrese byla jistě dřevohlinitá. Zděné byly asi jen kostely a některé další významnější budovy.

Z iniciativy panovníka nebo vyšší šlechty byly od 13. stol. stavěny kamenné hrady. Části gotického hradu můžeme dodnes vidět v Mikulově, kde je nezakryty ani četné renesanční a barokní přestavby. Bez viditelných poznatků zmizel hrad v Drnholci stávající v místech dnešního zámku. Z breclavského hradu je posledním zbytkem kruhová věž dochovaná v dnešní vinárně „Rotunda“. Takřka beze stopy zmizel hrad ve Valticích zcela pohlcený barokní přestavbou. Z hradů na Pavlovských

vrších zůstaly jen zříceniny dokreslující charakter dnešní biosférické rezervace. Z božadického hradu jsou dnes viditelné příkopy a valy. Každý z těchto hradů měl ve středověku svoje zvláštní místo jako hospodářské, správní a vojenské centrum určitého území.

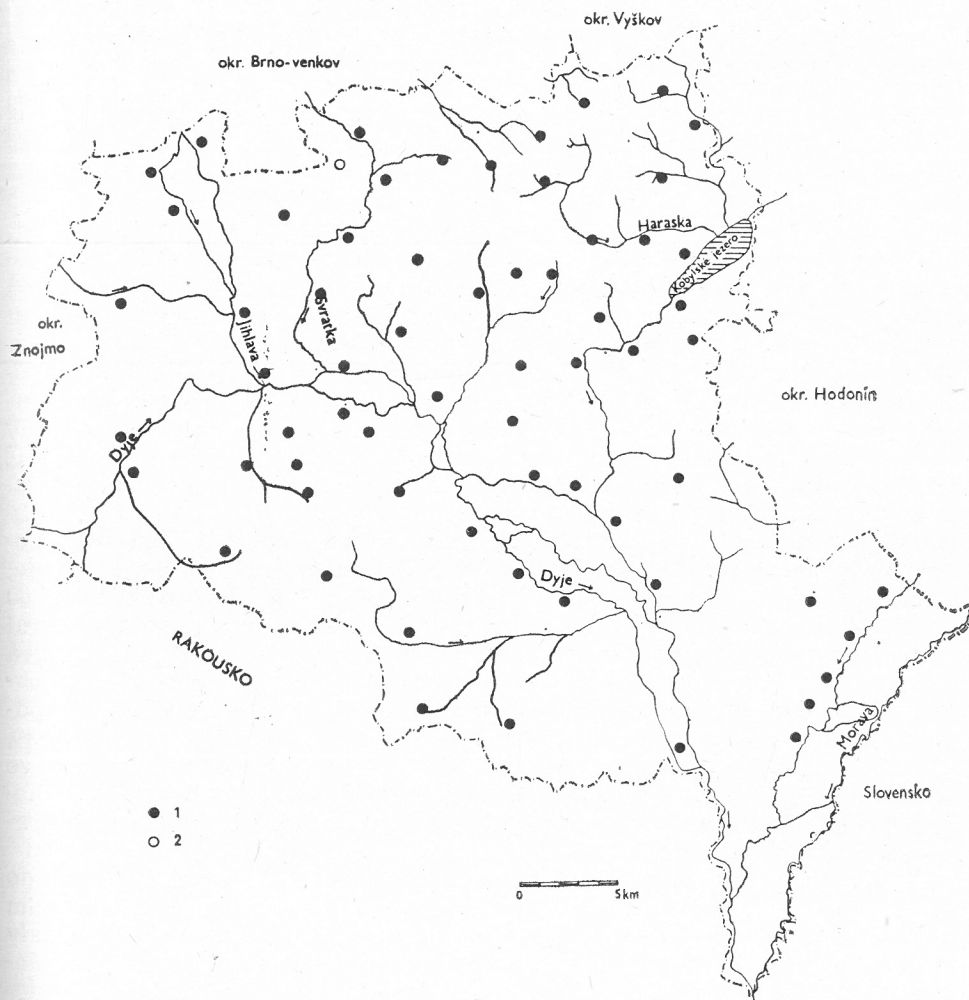
Důležitým faktorem pro poznání vzájemného působení člověka a přírody je i hustota osídlení. Ve 13. stol. vedle sídlišť, která se vyvíjela z předchozího období, vznikaly i vesnice založené z iniciativy feudálního vlastníka půdy. Z přelomu 13. a 14. stol. máme doloženo asi 75 sídlišť (obr. 2). Tento počet neodráží úplně skutečnost, protože jsou registrována jen ta, která se v 13., nebo na počátku 14. stol. uvádějí v písemných pramenech, nebo ta, u nichž je existence doložena archeologickými nálezy. Ve srovnání s předcházejícím obdobím byly již osídleny Hustopeče s nejbližším okolím.

Obr. 2. Osídlení okresu Břeclav ve 14. století. Vodoteče jsou rekonstruovány. Legenda: 1 — sídliště, 2 — neurčitě lokalizované sídliště, 3 — hrad nebo tvrz. Na mapce je patrna rovnoměrná a poměrně hustá síť sídlišť.

Nebudeme snad příliš daleko pravdy, když odhadneme počet obyvatel na dnešním okrese Břeclav kolem roku 1300 na 20 až 25 tisíc, tj. 16,8 až 21 osob na km² (Unger 1987, 100). Během 14. stol. se tento počet ještě zvýšil (obr. 4). Pro srovnání v Německu se počítá kolem r. 1300 s hustotou 24 obyvatel na km², ale ve Francii 35 osob na km² a ve Flandrech dokonce 60 osob na km² (Abel 1978, 50). Naším propočtům jsou bližší odhady pro německou jazykovou oblast (Boháč 1987, tab. 4). Na počátku 15. stol. bylo podle lichtenštejnského urbáře obyvatelstvo na Mikulovsku, Drnholecku a Valticku německé. V severnějších částech dnešního okresu bylo obyvatelstvo české, nebo zde byla území a města s obyvatelstvem smíšeným (Hosák 1967).

Krajina ve 13. a 14. stol. byla již značně poznamenána lidskou čin-

Obr. 3. Osídlení okresu Břeclav na přelomu 15. a 16. stol. Vodoteče rekonstruovány. Legenda: 1 — sídliště, 2 — neurčitě lokalizované sídliště. Na mapce je patrna podstatně řidší hustota sídel.

	Časné slovan- ské období (7. stol.)	Velkomoravské období (9. stol.)	Mladohra- dištní ob- dobí (12. stol.)	13.—14. stol.	kolem r. 1500
Počet obyvatel	840—2500 1400	4600—5000	2400—5000	21 000 až 33 000	16 500 až 24 700
Hustota oby- v. v rámci celého okresu (plocha 1190 km ²) v obyvv./km ²	0,7—2,1 1,2	3,9—4,2	2,0—4,2	17,6 až 27,7	13,9 až 20,8
Osídlené území v km ²	260	500	500	1190	1190
Hustota oby- v. na osídleném území v obyvv./km ²	3,2—9,6 5,4	9,2—10,0	4,8—10,0	17,6 až 27,7	13,9 až 20,8

Obr. 4. Tabulka vývoje hustoty obyvatelstva na okrese Břeclav v 7.—15. stol.

ností. Snad nejvýrazněji se to projevilo u vodotečí, kde především odlesňování na horním toku a intenzivnější zemědělství byly příčinou častých povodní a sedimentace povodňových hlín, které někdy v mocnosti i několika metrů překrývají původní povrch z doby hradištní (Opravil 1983). Na řece Dyji pozorujeme zcela zřetelné stěhování sídlišť do bezpečné vzdálenosti od vody na říční terasy. Záplavy a sedimentace povodňových hlín byly jistě příčinou změny toku, vytváření meandrů a ramen, která dnes jen stěží můžeme rekonstruovat. Součástí krajiny byly ve 13.—14. stol. i lesy. O jejich rozloze si můžeme do jisté míry udělat představu z lichtenštejnského urbáře z r. 1414. Z charakteru zápisů o lesích na mikulovském panství zřetelně vyplývá, že se jednalo o lesy obhospodařované odborně za účelem těžby dřeva. Lužních lesů bylo poměrně dost od Mušova až po Břeclav. V lesích se sbíraly i žaludy, zřejmě jako potrava pro vepře (Bretholz 1930, 140; L. Hosák 1968, 60 překládá termín „die aychllen“ jako lískové oříšky) a také se zde sbíral divoce rostoucí chmel (Bretholz 1930, 140). Lesy byly, jak vyplývá z urbáře, dosti často prosvětleny loukami, které rovněž přinášely vrch zisk. Zdrojem užítka a zisku byly i rákosiny, v nichž si mohli poddání za tuhých zim brát palivo nebo materiál ke stavbě (Bretholz 1930, 124, 125). Z toho, co bylo řečeno, vyplývá, že jihomoravská krajina ve středověku, přestože byla dosti intenzivně obhospodařována, nikdy nebyla proměněna v krajinu bez lesů, tak jak tomu bylo například na Dra-hanské vrchovině (Černý 1982).

Přírůstek obyvatelstva i intenzivnější hospodářství způsobily zásah do přírody již takového rázu, že docházelo ve větší míře k negativním jevům, které se projeví záplavami a odumíráním lesů. V té době začaly na jižní Moravě ekologické problémy, s nimiž se těžko vyrovnáváme dnes. Je pozoruhodné, jakým způsobem byly problémy počátkem 15. století řešeny. Sídla z ohrožených území byla přesunuta a lesům a loukám v inundaci byla věnována zřejmě taková péče, aby přinášely užitek, který, jak jsme si ukázali nebyl malý.

V 15. stol. došlo ve struktuře osídlení k podstatným změnám. Již v pře-
dešlém století se společnost dostala do krize, o jejíchž příčinách byla
vypracována nejedna teorie. Zatím jsme však mnohem lépe obeznámeni
s jejími důsledky, které se projevíly zpustnutím mnoha vsí. Obecně již
bylo opuštěno od představy, že příčinou zániku vsí byly válečné událos-
ti. Tyto sice mohly být bezprostředním impulzem k zániku, respektive
neobnovení vsí, ale příčiny se hledají ve sféře ekonomické. Protože pro-
ces zániku, stejně jako kolonizace, zasáhl západní a střední Evropu,
bývají její příčiny hledány ve společných ekonomických změnách. Sled-
ujeme-li proces zanikání venkovských sídlišť na břeclovském okrese,
zjišťujeme několik zajímavých skutečností. Především, že postupně za-
nikala další sídliště poblíž Dyje. Zřejmě se jedná o zánik související
se stále větší intenzitou povodní, které znemožňovaly obdělávání po-
zemků v inundaci. Zaniklé vsi se soustřeďují do několika oblastí. Snad
s výjimkou Novosedel, o nichž nemáme zprávu jako o pustých, zanikly
všechny vsi na Drnholecku. Rovněž tak i v okolí Valtic zanikly všechny
čtyři vesnice v okolí. Podobné to bylo na Pohořelicku, Kloboucku a
v širším okolí Břeclavi (obr. 3). Za současného stavu poznání se zdá,
že zánik vsí byl doprovázen i úbytkem obyvatelstva a nešlo jen o kon-
centraci do měst. Z úbytku obyvatelstva v Německu o 25 % (Abel 1978),
snížení počtu sídlišť na dnešním okrese Břeclav o 44 % i z toho, že
v Brně, Znojme a Jihlavě došlo během 15. stol. ke snížení počtu obyva-
telstva o 37—50 % (Marek 1965, 31), můžeme usoudit na ztráty oby-
vatelstva i na území dnešního břeclovského okresu ve výši 25—50 %.
Znamená to tedy, že zde kolem nebo spíše před rokem 1500 mohlo žít
16 500—24 750 lidí, což představuje hustotu 13,9—20,8 obyvatel na km².
Na břeclovském okrese existovalo tedy kolem r. 1500 asi 65 sídlišť (měst,
městeček a vsí), což oproti předchozímu období znamená snížení o 44
procent. Počátek intenzivnějšího využívání pozemků zaniklých vsí spadá
až do 16. stol., kdy byly některé vsi znovu osídleny. Někde byly zaklá-
dány četné rybníky (Nosek 1907; Matějka 1959). K znovuvybudování
vsí významně přispěli i novokřtění přicházející na jižní Moravu od
dvacátých let 16. stol.

Patnácté století můžeme charakterizovat jako dobu, kdy se tlak člo-
věka na přírodu zmenšil, ale zároveň zde zachycujeme již počátky další
etapy charakterizované zintenzivněním činnosti, která se projevila za-
kládáním mnoha rybníků, které ke krajíně na území dnešního okresu
Břeclav od té doby neodmyslitelně patří.

LITERATURA

- Abel, W. 1978: Agrarkrisen und Agrarkonjunktur, 3. vydání, Hamburg—Berlín.
Beranová, M. 1980: Způsob chovu dobytka u Slovanů v 6.—10. století, in: Slované 6.
až 10. století. Sb. referátů ze symposia Břeclav-Pohansko 1978, Brno, 19—25.
Beranová, M. 1986: Otázka velikosti polností k výživě člověka, rodiny a vesnice u Slo-
vanů i v pravěku, Arch. Prag. 7, 151—168.
Boháč, Z. 1987: Postup osídlení a demografický vývoj českých zemí do 15. století,
Historická demografie 12, 59—87.
Bretholz, B. 1930: Das Urbar der Liechtensteinischen Herrschaften Nikolsburg..., Li-
berec—Chomutov.

- Černý, E. 1982: K lokalizaci zaniklých středověkých osad a jejich pluzin, AH 7, 253 až 262.
- Dostál, B. 1975: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec, Brno.
- Dostál, B. 1977—1978: Zemnice s depotem pod valem hradiska Břeclavi-Pohanska, SPFFBU E 22/23, 103—134.
- Dostál, B. 1985: Břeclav-Pohansko III. Časně slovanské osídlení, Brno.
- Dostál, B. 1988: Velmožské dvorce ve struktuře velkomoravského státu, SIA XXXVI—2, 283—289.
- Gojda, M.—Kuna, M. 1985: Časně slovanský sídelní areál v Roztokách (okr. Praha-západ) — stav výzkumu a jeho perspektivy, AR XXXVII, 152—168.
- Havlíček, P.—Procházka, R. 1991: K vývoji a osídlení údolní nivy Dyje v prostoru slovanského hradiště Pohansko u Nejdku (okr. Břeclav), JM 27, 272—280.
- Himmelová, Z.—Měřinský, Z. 1987: Objekt s doklady výroby a distribuce šperkařských výrobků na hradisku „Vysoká zahrada“ u Dolních Věstonic (okr. Břeclav), in: Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami, Brno, 129—134.
- Hortvík, V. 1986: In media aqua Zwartka. Příspěvek k lokalizaci podivinského hradu, JM 22, 81—89.
- Hosák, L. 1967: Středověká kolonizace Dyjskosvrateckého úvalu, Praha.
- Hosák, L. 1968: Od nejstaršího pramenného údobí do husitských válek, in: Břeclav, dějiny města, Břeclav, 45—62.
- Hurt, R. 1934: Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I, 1205—1650, Olomouc.
- Jelínková, D. 1980: Obytné objekty s keramikou pražského typu z Mušova, AR XXXII, 413—433.
- Jelínková, D. 1985: Doplnky k mapě nalezišť s keramikou pražského typu na Moravě, PA LXXVI, 456—473.
- Klanica, Z. 1986: Počátky slovanského osídlení našich zemí, Praha.
- Klanica, Z. 1987: K vývoji sídlištní struktury zázemí Mikulčic v 6.—13. století, in: XVI. mikulovské sympozium 1986, Praha, 127—133.
- Kordiovský, E. 1987: Břeclavský zámek (archeologické nálezy), Mikulov.
- Kratochvíl, Z. 1969: Wildlebende Tiere und einige Haustiere der Burgstätte Pohansko, Praha.
- Kratochvíl, Z. 1981: Tierknochenfunde aus der grossmährischen Siedlung Mikulčice I. Das Hausschwein, Praha.
- Kühn, F.—Vrublová, I. 1983: Středověké obilí ze Žabčic (okr. Brno-venkov), PV 1981, Brno, 68—70.
- Marek, J. 1965: Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století, Praha.
- Matějek, F. 1959: Feudální velkostatek a poddaný na Moravě, Praha.
- Měřinský, Z. 1980: Slovanské osídlení 6.—10. století na dolní Dyji a Moravě, in: Sborník referátů ze sympozia „Slované 6.—10. století“, Brno, 191—202.
- Měřinský, Z. 1981: Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady), AH 6, 147—191.
- Měřinský, Z. 1985: Archeologické lokality na katastru obce Strachotín (15589), okres Břeclav, JM 21, 214—220.
- Měřinský, Z. 1986: Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů, PA LXXVII, 18—80.
- Neustupný, E. 1983: The demography of prehistoric cemeteries, PA LXXIV, 7—34.
- Neustupný, E. 1986: Sídelní areály pravěkých zemědělců, PA LXXVII, 226—234.
- Neustupný, E.—Dvořák, Z. 1983: Výživa pravěkých zemědělců: model, PA LXXIV, 224 až 257.
- Nosek, F. 1907: Velkostatek ze zaniklých vesnic, Selský archiv VI, 34—39.
- Novotný, B. 1963: Výzkum velkomoravského hradiště „Pohanska“ u Nejdku na lednickém ostrově, PA LIV, 3—40.
- Novotný, B. 1977: Počátky raně středověkého osídlení v prostoru Mikulova na Moravě a jeho hradu, AH 2, 211—218.
- Opravil, E. 1981: Rostlinné zbytky z pravěkého sídliště a zaniklé středověké vsi, in: Unger J. a kol., Pohořelice-Klásterka, Praha, 96—101.
- Opravil, E. 1983: Údolní niva v době hradištní, Praha.
- Pavlík, Z. 1964: Nástin populačního vývoje světa, Praha.
- Pleinerová, I. 1975: Březno. Vesnice prvních Slovanů v severozápadních Čechách, Praha.
- Pleinerová, I. 1986: Pokusy se stavbou a obýváním staroslovanských domů. Souhrn, PA LXXVII, 170—173.
- Pleinerová, I.—Neustupný, E. 1987: K otázce stravy ve staroslovanském období (Experiment v Březně), AR XXXIX, 90—100.

- Poulik, J. 1948—1950: Jižní Morava země dávných Slovanů, Brno.
- Tribula, J. 1966: Raně středověké slovanské studny, SPFFBU E 11, 59—77.
- Unger, J. 1987: Přehled vývoje osídlení na území břevlavského okresu od příchodu Slovanů do přelomu 15. a 16. století, XVI. mikulovské sympozium 1986, Praha, 89 až 107.
- Vendtová, V. 1966: Studne z doby velkomoravskej v Pobedime, SIA, 14, 418—420.
- Vignatiová, J. 1973: Počátky pěstování révy vinné ve světle archeologických nálezů: in: Vinohradnictví, Brno, 14—22.
- Vignatiová, J. 1982: Velkomoravská studna z Břeclavi-Pohanska, SPFFBU E 27, 203 až 214.
- Vignatiová, J. 1987: Zur Frage der Gefolgsschaftspuren in den grossmährischen Siedlungen, SPFFBU E 32, 101—107.
- Zeman, J. 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech, PA LXVII, 115—216.

DER ÜBERLICK DER ENTWICKLUNG DER UMWELT IN DEM BŘECLAVER GEBIET VOM 6. BIS ZUM 15. JAHRHUNDERT

Josef Unger

Der Einzug der slawischen Bevölkerung ins Südmähren stellte eine wichtige historische Wende dar, auf deren Tradition man bis heute anknüpft. Vom Standpunkt der Beziehung zur Umwelt aus sind zwei Aspekte am wichtigsten. Auf einer Seite ist es Ernährungsweise, auf der anderen Seite die Bevölkerungsdichte. Die beiden Aspekte hängen zusammen, obwohl die Ernährungsweise spielt hier eine wichtige Rolle. Sie bestimmt nicht, dass die Bevölkerung eine bestimmte Grenze überschreitet. Die ökonomische Grundlage der ersten Slawen bildeten die Landwirtschaft und Viehzucht. Verhältnismässig dicht wurden die Ufer der Thaya und Iglau (Abb. 1) besiedelt. Auf dem Gebiet des gegenwärtigen Kreises Břeclav dürfen 840 bis 2500 Bewohner gelebt haben, d. h. 0,7 bis 2,1 Einwohner pro Quadratkilometer (gerechnet für die Fläche von 1190 Quadratkilometer des heutigen Kreises Břeclav). Wenn wir die wirkliche Fläche der wirklich besiedelten Gebiete (260 Quadratkilometer) berücksichtigen, könnte die Bevölkerungsdichte von 3,2 bis 9,6 Einwohner pro 1 Quadratkilometer erreichen. Die wahrscheinliche Bevölkerungsdichte beträgt aber 5,4 Einwohner pro 1 Quadratkilometer. Die Natur wurde intensiver nur längs der Flüsse benutzt. Die Eingriffe des Menschen in die Natur waren zwar sehr tief, aber entsprachen der Bevölkerungsdichte, der Entfernung von Siedlungen und der wirtschaftlichen Art.

Die grosse wirtschaftliche, demographisch-geographische und Kulturentwicklung Mährens in der zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts stellt das Ergebnis der vorigen Entwicklung dar. Die Siedlungsgebiete längs der grossen Flüsse waren auf dem damaligen Niveau voll bevölkert, und die Bevölkerungszunahme musste durch die Eröberung der weiteren Gebiete längs der kleineren Ströme erreicht werden. Die Landwirtschaft und Viehzucht stellten auch weiter die wirtschaftliche Grundlage im 9. Jahrhundert dar. In der zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts lebten in dem Gebiet des heutigen Kreises Břeclav etwa 4600—5000 Bewohner, was eine Bevölkerungsdichte von 3,9 bis 4,2 Bewohner pro 1 Quadratkilometer darstellt. Es wurde aber etwa nur die Hälfte des Territoriums des heutigen Kreises besiedelt; auf dem besiedelten Territorium betrug die Bevölkerungsdichte 9,2 bis 10,0 Bewohner pro 1 Quadratkilometer. Gegenüber der vergangenen Periode waren die Eingriffe in die Natur viel intensiver. Das besiedelte Gebiet hat sich verdoppelt, die Waldbestände verkleinerten sich. Die Ansprüche der damaligen Gesellschaft an Holz waren gross, aber trotzdem waren die damaligen Wälder gut erhalten, wenn darin solche Tiere als Elch, Auerochse, Hirsch und Bär lebten. Die intensivsten Eingriffe in die Natur verliefen in der Umgebung von Zentren, wo im Bereich von einigen Kilometern der natürliche Pflanzenbestand gedrängt wurde, und der Boden wurde hier wahrscheinlich intensiver bearbeitet. In den bisherigen archäologischen Funden befinden sich keine Belege von ökologischen Problemen der grösseren Ausdehnung. In den Orten der Bevölkerungskonzentrierung waren wahrscheinlich Probleme mit der Trinkwasserversorgung.

Die archäologischen Forschungen zeigen heute, dass der Untergang des Gross-

mährischen Reiches die Grobwerdung der Kultur und das Verschwinden von vielen Siedlungen bedeutet, aber das bedeutete keine Entvölkerung Südmährens. Die Besiedlungen für einen neuen Aufschwung der Besiedlung stellt erst die Eroberung Mährens durch den Fürst Oldřich aus dem Jahre 1019 dar. Damals wurde annähernd das gleiche Gebiet wie in der Zeit des Grossmährischen Reiches besiedelt (siehe Bild 1). Die Bevölkerungsdichte, die der grossmährischen Periode entsprach, war am wahrscheinlichsten. Die bisherigen Forschungsergebnisse erlauben uns, die Eingriffe in die Natur nicht anders als in dem vergangenen Zeitraum zu charakterisieren.

Zu den entsprechenden Veränderungen nicht nur in der Landwirtschaft und dem Handwerk, sondern auch in der Organisation der ganzen Gesellschaft kam es im 13. Jahrhundert. Eine gründliche Veränderung wiesen die landwirtschaftlichen Gebiete aus. Im 13. Jahrhundert ausser den Siedlungen, die sich im vergangenen Zeitraum entwickelten, entstanden auch die Dörfer, die aus der Initiative des feudalen Grundbesitzers gegründet wurden. Um die Wende des 13. und 14. Jahrhunderts gab es etwa 75 Siedlungen (siehe Bild 2). Das ganze Territorium des heutigen Kreises Břeclav wurde besiedelt. Um Jahre 1300 lebten hier 20 000 bis 25 000 Bewohner, d. h. 16,8 bis 21 Leute pro 1 Quadratkilometer. Während des 15. Jahrhunderts ist diese Anzahl noch gestiegen (siehe Bild 4). In den nördlichen Teilen des heutigen Kreises lebte die tschechische Bevölkerung, manche Gebiete oder Städte waren hier in nationaler Hinsicht gemischt. In Mikulover, Drnholcer und Valticer Gebiet lebte die deutsche Bevölkerung. Die Landschaft im 13. und 14. Jahrhundert wurde schon stark von der menschlichen Tätigkeit beeinflusst. Am ausdrucksvollsten hat es sich auf den Strömen gezeigt, wo vor allem das Entwalden auf dem oberen Lauf und die intensive Landwirtschaft zur Ursache der häufigen Überflutungen und Sedimentierung des Hochwassertons wurden, die in der Schicht von einigen Metern die ursprüngliche Oberfläche aus der Burgstättenzeit überdeckten. An der Thaya beobachtet man deutlich die Bewegung von Siedlungen in die bestimmte Entfernung von den Wasserströme. Die Überflutungen und Sedimentation des Hochwassertons waren gewiss die Ursache der Veränderung der Ströme, der Mäander- und Armbildung, die heute nur schwierig zu rekonstruieren sind. Ein Bestandteil der Landschaft bildeten auch die Waldbestände, die fachlich wegen der Waldnutzung bewirtschaftet wurden. Die Bevölkerungszunahme und die intensivere Wirtschaft verursachten die Eingriffe in die Natur schon einer solchen Ausdehnung, dass in einem grösseren Masse die negativen Erscheinungen, wie z. B. Überflutungen und Dahinschwinden des Waldes, begannen sich zu erweisen. In dieser Zeit begannen in Südmähren ökologische Probleme, mit denen wir bis heute kämpfen müssen.

Im 15. Jahrhundert kam es in der Besiedlungsstruktur zu den wesentlichen Veränderungen. Schon in dem vergangenen Jahrhundert geriet die Gesellschaft in der Krise, von deren Ursachen einige Theorien verarbeitet wurden. Bis jetzt sind wir viel besser mit ihren Folgen bekanntgemacht, die die Verwüstung vieler Dörfer dargestellt haben. In dem heutigen Břeclaver Kreis sind 44 % der Siedlungen untergegangen. Die Bevölkerungsverluste erreichten 25—50 % der gesamten Bevölkerung. Das bedeutet, dass hier vor dem Jahre 1500 etwa von 16 500 bis 24 750 Leuten lebten, was eine Bevölkerungsdichte 13,9 bis 20,8 Bewohner pro 1 Quadratkilometer betrug. Die Anfänge der intensiveren Benutzung der Grundstücke der untergegangenen Dörfer im 15. Jahrhundert kann man für die Zeit, wann sich der Druck des Menschen auf die Natur verkleinerte, halten.

Nástin vývoje životního prostředí na Břeclavsku od 16. do 1. poloviny 19. století

I. SÍDELNÍ KRAJINA NA BŘECLAVSKU OD 16. STOLETÍ

Sídlištní síť v 16. století na Břeclavsku je výsledkem činnosti člověka předcházejících věků. V námi sledovaném teritoriu již téměř nedochází k výrazné kolonizační činnosti (např. po celé 16. st. až do poloviny stol. 17. se počet sídlišť nezměnil) a drobné změny v sídlištní hustotě od 2. poloviny 17. století nijak výrazně již osídlení kraje neovlivnily. Na teritoriu nynějšího okresu Břeclav existovalo nebo sem před třicetiletou válkou zasahovalo 19 panství a statků, jež byly v průběhu 18. století postupně redukovány, takže při zániku patrimoniální správy po r. 1848 těchto statků a panství zbývalo 13. Jednalo se však o změny v držbě jen výjimečně, spíše šlo o scelování ve větší dominia.

Před třicetiletou válkou zde existovalo 77 sídelně správních jednotek. Jejich velikost se značně různila. Největší z nich byl Mikulov se 415 osedlými, pak následovaly Hustopeče se 192 osedlými, Velké Pavlovice se 166 osedlými, Nosislav 162, Dolní Dunajovice 154, Klobouky 150 atd. Bez panství Valtice, pro něž nemáme z doby předbělohorské prameny, zde bylo dalších 12 sídlišť se 100—149 osedlými, 34 sídlišť s 50 až 99, 14 sídlišť se 30—49 a 6 méně než s 29 osedlými.¹⁾ V době třicetileté války nedošlo k zániku žádného sídliště, avšak pokles obyvatelstva byl značný (válku přežilo pouhých 51,4 % předválečného počtu osedlých).²⁾ (Obr. 1).

Obnova válkou zničeného kraje byla velmi zdoluhavá. Do doby vzniku lánových rejstříků v r. 1673 stoupl počet osedlých o pouhých 9,80 % na 61,20 %.³⁾ Přesto však na některých panstvích byly činěny pokusy s vysazením nových vsí. Vrchnost tato nová založení prováděla v místech dvorů, kde pravděpodobně v souvislosti s hospodářským podnikáním (zpravidla se jednalo o chov ovcí) usazovala nové obyvatele. V roce 1665 byla tak např. nově vysazena na statku zábrdovických premonstrátů v Kloboukách ves Bohumilice.⁴⁾ Nezdařila se však lokace Nové Vsi u Velkých Němčic v letech 1672—1691. Na konci 17. století existovalo tedy na okrese Břeclav 78 sídlištních jednotek.

V průběhu následujícího 18. století došlo ještě k dalším drobným změnám v hustotě sídlišť. V r. 1701 byla založena Nová Ves u Pohořelic, v letech 1713—1718 došlo k nezdařené lokaci Nové Vsi u Nikolčic, v roce 1731 byl na panství břeclavském založen Moravský Žižkov⁶⁾ a v roce 1785 opět na statku Klobouky byla založena Kašnice.⁵⁾ Tímto rokem byl uzavřen vývoj sídlištní sítě okresu Břeclav, takže od r. 1785 zde existuje 81 sídlištně správních jednotek, k jejichž administrativní redukci do-